

УДК 595.7:632.93:016:929

СЕРГАНЮК
Уляна Василівна,
аспірант Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ)

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЧИНИ У 20–30-Х РР. ХХ СТ.

Висвітлено науково-організаційну діяльність у галузі захисту рослин на Галичині у 20-30-х рр. ХХ ст.

Освещается научно-организационная деятельность в области защиты растений на Галичине в 20-30-х гг.

The article reveals the scientific and organizational activities in the field of plant protection in Galicia in 20-30s of the twentieth century.

Головним завданням у галузі сільського господарства є збільшення кількості урожаю, що значною мірою досягається завдяки якісній системі захисту рослин. Віднайдення ефективних засобів захисту сільськогосподарських культур має свою історію, як і сільськогосподарська дослідна справа загалом.

У 1919–1921 рр. в Україні здійснювалися конкретні заходи стосовно аграрних реформ, що мали забезпечити одержання високих урожаїв зернових, технічних та інших культур. Проводилася робота щодо вивчення проблеми використання отрутохімікатів для захисту сільськогосподарських культур від шкідників, хвороб і бур'янів, а також широкого застосування біологічних методів захисту рослин.

Відомо, що кожна сільськогосподарська культура вражається хворобами, які знищують її та зменшують очікуваний урожай. Здавна агрономи знали, що

заражені ржею посіви зернових знищуються подекуди на половину, зерно стає непридатним для використання на борошно, а солома – на корм худобі. Також засмічена бур'янами пшениця втрачає товарну цінність. З огляду на це, господарникам необхідно знати напевне, як обмежити поширення хвороб, забезпечивши високий врожай зерна і соломи. Ефективність заходів стосовно захисту сільськогосподарських рослин від хвороб і шкідників, значною мірою залежала від агронома – спеціаліста по захисту рослин. Щоб організувати дієву систему захисту, агроном повинен мати досить глибокі знання з фітопатології – науки про хвороби сільськогосподарських рослин. Сільськогосподарська фітопатологія як агрономічна наука завжди ставила своїм завданням зменшення втрат урожаю шляхом захисту рослин від хвороб і ліквідації захворювань [17].

Втрати врожаю, що їх спричинили хвороби та шкідники на сільськогосподарських посівах у 1924 р. були досить значними на території Галичини (табл. 1).

Таблиця 1

**ВТРАТИ УРОЖАЮ У 1924 Р. НА ГАЛИЧИНІ,
СПРИЧИНЕНІ ХВОРОБАМИ ТА ШКІДНИКАМИ**

Пшениця		Жито		Ячмінь		Овес	
Шкідник, хвороба	Втрата %	Шкідник, хвороба	Втрата %	Шкідник, хвороба	Втрата %	Шкідник, хвороба	Втрата %
Стебло-лом	10	Сніжна плісня	25	Helminthosporium	25	Сніть	5
Ржа	20	Сніть	5	Сніть	1	Ковалики	30
Світль	3	Сніть стеблова	2	Зелена мушка	15	Тріскуни	15
Зелена мушка	20	Тріскуни	20	Мороз, град	20	Мороз, град	20
Шведська мушка	10	Ковалики	10				
Мороз, град	20	Слимаки	5				
		Мороз, град	20				
Разом	83		87		61		70
В грошах	154,389 тис.		174,170 тис.		141,390 тис.		116,200 тис.

Згідно з архівними відомостями, ці втрати становили 1–87 % від загального врожаю у регіоні. Сума збитків становила 2002229 млн злотих, або 60 000 тис. доларів.

Статистичні дані свідчать про велику частину втраченого врожаю за один рік. Залишаючи посіви сільськогосподарських культур без охорони та

захисту, господарники доводили посіви до катастрофи. До прикладу, декількома роками раніше в господарствах окремих повітів зелена мушка *Chlorops aeniorus* знищила більше половини збору пшениці [19, с.215].

З метою активізації розвитку приватних господарств у 1922 р. було створено Станіславське окружне сільськогосподарське товариство, що здійснювало керівництво роботою сільськогосподарських гуртків. При вивченні директивних вказівок Міністерства землеробства Польщі з питань захисту сільськогосподарських рослин знаходимо позитивні відгуки про роботу товариства [6]. За даними Станіславського окружного сільськогосподарського товариства, найнебезпечнішими серед шкідників були муха гессенська і шведська, попелиці, польовий слимак, миші; серед хвороб – фузаріоз, бактеріоз, а також рак картоплі. Щороку агрономам не вдавалося врятувати до 30 % урожаю.

За відсутності державної фінансової підтримки, члени товариства власним коштом ініціювали проведення різних популяційних акцій з питань захисту рослин від хвороб і шкідників сільськогосподарських культур. На той час проблема захисту рослин потребувала від відповідних органів влади та спеціальних служб Польщі конкретних заходів з метою збереження сільськогосподарської продукції від втрат. Однак для того аби заклади, що являли собою служби захисту рослин, мали можливість виконувати свої обов'язки в повному обсязі, необхідною була допомога зі сторони землеробських інститутів та спеціалістів з відповідною фаховою освітою на селі. Співпраця полягала в безпосередній взаємодопомозі спеціалістів захисту рослин: обов'язковій реєстрації найважливіших хвороб і шкідників рослин; підвищенні рівня знань та обізнаності сільського населення щодо загрози хвороб та шкідників сільськогосподарських рослин.

Беззаперечним чинником для стабільного і дієвого функціонування станцій захисту рослин було створення контрольного апарату, який мав можливість за допомогою постійних кореспондентів землеробства надавати необхідну інформацію з різних регіонів держави. Спеціалісти станцій захисту

рослин проводили інформаційні акції щодо підготовки молодих інструкторів та безпосередньо зацікавлених людей у способах ліквідації хвороб та шкідників. В результаті співпраці інструкторського персоналу стало можливим проведення планових глобальних акцій та семінарів у даній галузі. Надаючи великого значення вищезазначеному, Міністерство землеробства видало директивну вказівку про негайне складання інституціями, що проводять роботу над підвищенням рівня землеробства, спільно з керівниками станцій захисту рослин програм захисту на польові періоди.

Велику увагу питанням захисту рослин приділяла Станіславська земельна палата, яка проводила демонстраційні досліди зі штучними погноями і дорідним насінням. Так, у 1929 р. було закладено досліди з вирощуванням різних сортів сої. Агротехнічний відділ палати обслуговував ділянки садівництва і городництва, де господарники на практиці знайомилися з методами захисту овочевих та сільськогосподарських культур від хвороб та шкідників [12].

Станом на 11 лютого 1930 р. на території Польщі існували наступні відділи і станції захисту рослин:

- 1) Відділ захисту рослин в Пулавах (воєводство Любельське);
- 2) Станція ботанічного землеробства у Львові (вул. Живліхевича, 40) (воєводства Львівське, Станіславське, Тернопільське);
- 3) Шльонська станція захисту рослин в Щеціні (воєводство Шльонське);
- 4) Станція захисту рослин при Малопольському сільськогосподарському товаристві в Кракові (вул. Міцкевича, 21) (Келецьке і Краківське);
- 5) Станція захисту рослин Товариства огородників у Варшаві (вул. Багателя, 3) (воєводство Білостоцьке, Лодзьке, Варшавське);
- 6) Станція захисту рослин Віленського товариства землеробства (Вільне, вул. Об'їзна, 2) (воєводство Новгородське і Віленське);
- 7) Станція захисту рослин Волинського товариства органічного землеробства в Луцьку (вул. Міцкевича, 1) (воєводство Волинське);
- 8) Поморський будинок землеробства – дослідницька станція в Торуні

(вул. Сімкевича, 40) (воєводство Поморське);

9) Великопольський будинок землеробства – дослідна станція в Познані
(вул. Домбровського, 17) (воєводство Познанське);

10) Дослідний заклад торф'яних родовищ в Сарнах (воєводство
Поліське).

У липні 1934 р. переведений зі Львова до Станіслава Станіславський воєводський сільськогосподарський інспекторат Львівської земельної палати. До його компетенції входило: здійснення керівництва сільським господарством Станіславського воєводства, нагляд за діяльністю сільськогосподарських організацій і товариств, взаємодія з органами самоуправління з питань сільського господарства.

В архівних документах знаходимо один із листів переписки інспекторату з відділенням об'єднаних солей про розпоширення і застосування штучних, зокрема калійних, добрив в сільському господарстві. На той час калійні добрива видобувались з трьох копалень, що знаходились на території Галичини: Калуш, Голинь і Стебник. Експлуатація цих копалень здійснювалась акціонерною спілкою по використанню калійної солі та складала понад 98 % акцій, що знаходились в сільськогосподарському банку. Керівником цієї спілки був доктор Роман Горецький, першим заступником – Адам Подоскі. Виробництво калійних солей розпочалося в 1921 р. і кількість сировини, видобутої з копалень складає: 1921 р. – 15 тис. тонн, 1929 р. – 352 тис. тонн, 1931 р. – 260 тис. тонн, 1936 р. – 410 тис. тонн. В копальнях калійної солі було залучено близько 1400 робітників, їх середній місячний заробіток становив 180 злотих. При копальні в Калуші діючим був концентраційний заклад заснований в 1927 р., який періодично модернізувався протягом свого існування. Річна продукція даного закладу складала близько 40 тис. тонн концентрованої калійної солі 52-% K_2O і вище [16]. Чинне місце посідали копальні в Стебнику по видобуванню сірчано-калійних добрив. Слід підкреслити, що тільки Польща на той час посідала перше і поважне місце в світі по видобуванню

високопроцентних сірчано-калійних покладів, що послугувало в короткий термін будівництву сірчано-калійної фабрики.

Копальні виготовляли добрива наступних видів:

1 – калійна сіль 21-% – забарвлення темно-сіре, підходить під всі типи ґрунту і види рослин;

2 – калійна сіль 40-% – підходить всім рослинам на середніх і важких ґрунтах;

3 – 40-% калійна сіль з додатком окису бору – бор виявився незамінним додатком до особливих калійних добрив по пригніченню хвороб цукрового буряку (запалення листків);

4 – каліймаг – сірчано-калійне добриво – застосовується для удобрення озимих, промислових культур, пивоварного ячменю, плодових дерев, не впливаючи на їхні смакові якості та стійкість до хвороб.

Спеціальна продукція – 40 % калійна сіль з додатком окису бору – була впроваджена на ринок як основний засіб, що протидіяв специфічним хворобам рослин. Дана суміш використовувалась спеціально при удобренні цукрових буряків в кількості 200 кг на 1 га. При цьому ціна на 40 % калійну сіль з додатком окису бору залишалась такою самою, як на звичайну 40 % калійну сіль. Впровадження даної суміші дало можливість боротися з хворобами сільськогосподарських рослин і стало цінним осередком для захисту рослин.

Експорт калійних добрив (K_2O) становив: 1930 р. – 1,6 тис. т, 1932 р. – 16,0 тис. т, 1935 р. – 28,0 тис. т.

В архівних матеріалах знаходимо перші відомості про отруту для мишей для захисту сільськогосподарської продукції. Зокрема, в циркулярах сільськогосподарського інспекторату знаходимо вказівку представника тимчасового відділу повіту А. Паячківського до керівництва міста Богородчани, тимчасового керівництва міста Галича та до всіх керівників повіту Станіславського. На підставі повідомлень землеробів з повіту стало відомо, що на полях масово появились миші і щурі, які знищували урожай. Для вирішення цієї проблеми тимчасове керівництво повіту уклало угоду з

представниками фірми «Санатор» з Бидгощу, що займається виловом мишей щурів на території цілого краю, про поставку хімічного засобу «Ратоль С». Винищення шкідників з одного моргу ґрунту становило 70–80 карбованців. Для знищення мишей представник радив також використовувати протруєну препаратом «Стрихнін» пшеницю, вартість якої становить 15 злотих за 100 кг зерна [2].

В інших архівних документах знаходимо розпорядження інспекторату про профілактичні засоби захисту від поширення шкідливих організмів, а саме чищення плодкових дерев при дорогах. В циркулярах звертається увага на збирання опалого листя, зривання неопалого листя та негайне їх спалення або закопування у спеціальних мішках-пакетах в землю [1].

Визначну роль у піднесенні агрокультурного рівня селян Галичини відігравала освітня та популяризаційна діяльність у даній галузі сільського господарства. Одним із наймасовіших рухів регіону стало створення господарського товариства «Сільський Господар». Його сорокарічна діяльність мала не тільки пізнавальне, але й практичне значення. Про це свідчать дані статистики, в яких знаходимо, що кількість кружків товариства «Сільський Господар» за 1927–1932 рр. зросла з 112 до 1248, а кількість філій за цей час зросла з 52 до 74 [14]. Це ще раз доводить потребу агрономів-господарів у бажанні підвищувати рівень знань для розвитку свого господарства.

Товариство постачало своїм членам сільськогосподарські машини, знаряддя, штучні гної, добірне насіння та інші засоби, потрібне в сільському господарстві. Обороти «Сільського Господаря» з доставки товарів агрономам-господарям протягом 1924–1925 рр. становив 9,005 тис. крб., протягом 1925–1926 рр. – 30 млн. крб. Товариство «Сільський господар» здійснювало і експорт збіжжям різних зернових культур, сортового насіння, садивного матеріалу, продуктами овочівництва та плодівництва. Обороти товариства зі збуту сільськогосподарських продуктів протягом 1924–1925 рр. становив 11,945 тис. крб., протягом 1925–1926 рр. – 50 млн крб. [18, с. 133].

Товариство «Сільський Господар» організувало кооперативні з'їзди, наради, проводило культурно-освітню роботу, влаштовувало курси, допомагали різним сільськогосподарським і кооперативним школам, організувало лабораторні та різні дослідження з питань сільського господарства. Товариство видавало журнали під назвою «Сільський Господар» та «Кооперативне буряківництво».

Для надання допомоги у веденні сільського господарства були створені різноманітні сільськогосподарські гуртки. У 20–30-х рр. на території Галичини науково-організаційною діяльністю в галузі сільського господарства, в тому числі стосовно захисту рослин, займалися різного складу гуртки: гурток Крайового господарського товариства «Сільський господар» у містечку Солотвино Надвірнянського повіту [14], у селі Троїця Снятинського повіту [4], філія Крайового господарського товариства «Сільський господар» в м. Коломия Коломийського повіту [5], Станіславський гурток у селах Пасічна [7], Кінчаки [8], Тисменичанах [9], Зигмунтівка [10], Троїця [11] Станіславського повіту Станіславського воєводства, кооператив «Селянська праця» у селі Стецева Снятинського повіту [13], споживчий кооператив «Селянська спілка» у селі Ляхівці Станіславського повіту [15].

Для реалізації сільськогосподарської продукції та засобів захисту рослин при гуртках діяли магазини. Сільськогосподарські гуртки мали різні програми навчання, виконуючи практичну роль у підвищенні рівня знань широких мас. Зокрема, керівництвом сільськогосподарського гуртка Станіславського повіту був поданий звіт про тематику роботи курсів за 1932–1933 рр.:

1. Підготовка ріллі і рослин (2,60 злот.).
2. Боротьба з хворобами і шкідниками сільськогосподарських рослин, лекція (0,50 злот.).
3. Будова і життя сільськогосподарських тварин, лекція (0,50 злот.).
4. Заходи боротьби з хворобами сільськогосподарських рослин, що зроблено (0,90 злот.).
5. Тематична брошура (0,30 злот.).

6. Плата за курси (5,00 злот) [3].

Таким чином, вивчення архівних документів показало, що у 20–30-х рр. відбулися певні зрушення в сільськогосподарській науці Галичини й зокрема у розробці заходів захисту рослин від хвороб та шкідників сільськогосподарських культур. Науковці займались розробкою методичних рекомендацій стосовно вирощування високих врожаїв сільськогосподарських продукції. Здійснювалося структуроване керівництво в галузі сільського господарства Станіславського воєводства, нагляд за діяльністю сільськогосподарських організацій. Зрештою, створення товариств і гуртків та їх активна діяльність відіграли основоположну науково-організаційну роль в становленні та розвитку системи заходів захисту рослин на території Галичини в 20–30 рр. ХХ ст.

Список використаної літератури

1. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф. 23, оп. 1, спр. 108, арк. 1–8.
2. ДАІФО, ф. 23, оп. 1, спр. 219, арк. 1–9.
3. ДАІФО, ф. 41, оп. 1, спр. 1, арк. 1–7.
4. ДАІФО, ф. 389, оп. 1, спр. 1, арк. 1–15.
5. ДАІФО, ф. 390, оп. 1, спр. 1, арк. 1–17.
6. ДАІФО, ф. 415, оп. 1, спр. 25, арк. 1–5.
7. ДАІФО, ф. 416, оп. 1, спр. 4, арк. 1–76.
8. ДАІФО, ф. 417, оп. 1, спр. 1, арк. 1–11.
9. ДАІФО, ф. 418, оп. 1, опр. 1, арк. 1–12.
10. ДАІФО, ф. 419, оп. 1, спр. 1, арк. 1–7.
11. ДАІФО, ф. 420, оп. 1, спр. 1, арк. 1–19.
12. ДАІФО, ф. 523, оп. 1, спр. 2, арк. 1–25.
13. ДАІФО, ф. 525, оп. 1, спр. 1, арк. 1–6.
14. ДАІФО, ф. 593, оп. 1, спр. 2, арк. 1–21.
15. ДАІФО, ф. 619, оп. 1, спр. 1, арк. 1–3.
16. ДАІФО, ф. 41, оп. 1, спр. 54, арк. 1–4.
17. Сільськогосподарська фітопатологія : підручник / за ред. канд. біол. наук Рубана М. Б. – К. : Арістей, 2007. – 520 с.
18. Сільський господар. – 1927. – частина 11, річник XIII. – С. 113.
19. Сільський господар. – 1927. – частина 18, річник XIII. – С. 215.